

Modulace řeči

V souvislém mluveném projevu nejde jen o pouhé plynulé a správné tvoření hlásek skládajících slova a věty.

Vyskytuje se v něm řada zvukových jevů, které řeč obohacují a dodávají jí větší výrazovou schopnost. Sledujeme-li projev dobrého řečníka či přednašeče, zjistíme, že mění neustále nejen sílu svého hlasu, ale i hlasovou výšku, a že jednotlivé úseky svého projevu pronáší nestejnou rychlostí.

Tyto změny nazýváme modulací a patří k nim slovní a větný přízvuk, dynamika a melodie věty, mluvní tempo a pauzy.

Český slovní přízvuk

Čeština má přízvuk stálý, vždy na první slabice slova nebo slovního spojení (nejčastěji předložkové spojení).

Český slovní přízvuk není významotvorný, to znamená, že jeho přemístění nemění význam slova jako v jiných jazycích. Přesto má velký význam pro rytmické členění řeči, protože označuje začátky slova slovních spojení. Při realizaci přízvuku jde především o odlišení silové, o lehké zvýraznění přízvučné slabiky. Je nutno však zdůraznit, že silový rozdíl mezi slabikami přízvučnými a nepřízvučnými není v češtině příliš velký. Můžeme srovnat s jazyky s výraznějším slovním přízvukem jako je francouzština či ruština.

Na tomto místě je nutno podtrhnout význam správného přízvukování předložkových slovních spojení. Jednoslabičnou předložku vyslovujeme obvykle spolu s následujícím slovem jako jednu zvukovou jednotku. To znamená, že přízvuk následujícího slova přejímá předložka.

Příklady: do divadla, ve škole, o prázdninách

V běžném hovoru v přízvukování obvykle nechybujeme, k chybám však dochází tehdy, když mechanicky čteme nepřipravený nebo špatně osvojený text a čteme po slovech, nikoliv po logických rytmických celcích.

Slovní přízvuk, o kterém byla doposud řeč, se obvykle označuje jako přízvuk hlavní. Kromě něho se v delších slovech objevuje ještě poněkud méně výrazný přízvuk vedlejší. Ten hraje poměrně malou úlohu, protože čeština má celkem malý počet slov čtyřslabičných a víceslabičných ve srovnání s počtem slov dvojslabičných a trojslabičných. Jen poněkud nápadnější je ve slovech složených, v nichž zdůrazňujeme rovnocennost obou částí slova.

Například: mavomodrý, černobílý

Zvuková osnova české věty

lak jako mluvnická stavba věty má svá závazná pravidla, tak také zvuková podoba věty není libovolná, ale řídí se jistými zákonitostmi, má svoji závaznou zvukovou podobu.

Tato zvuková osnova je spojena těsně s významovou výstavbou věty a opírá se v podstatě o tři složky. Jsou to frázování, intonace a větný přízvuk.

Frázování

Věty v mluveném projevu nevyslovujeme nikdy v jednom celku, ale rozdělujeme je do kratších či delších úseků. Zde přihlížíme jednak ke smyslu, k obsahu sdělení, jednak k tempu řeči a dechovým možnostem řečníka. Větu dělíme na menší úseky tak, abychom od sebe neodtrhávali, co k sobě těsně významově patří. Každá věta už svou stavbou napovídá, jak má být členěna. Jsou místa, kde pauza být musí, místa, kde pauza být může, ale nemusí. Dělení na kratší celky závisí do značné míry na mluvním tempu, s jakým je věta pronášena. Čím rychlejší tempo řeči, tím delší úseky vznikají. Naopak tempo pomalejší a snaha po větší zřetelnosti a výraznosti projevu vede k úsekům kratším. Zde se projevují hlavně osobní zvyky řečníka a záměr, jaký svým vystoupením sleduje.

Promyšlené dělení věty na větné úseky, frázování, ovlivňuje srozumitelnost celého sdělení. Výraznost členění určuje stupeň důležitosti myšlenek obsažených ve větných úsecích, které ohraničuje. Jsou-li úseky rozčleněny promyšleně, vystoupí myšlenka jasně a plasticky. Špatným členěním věty můžeme i sebelepší myšlenku úplně pohřbit.

Jistou oporu nám může poskytnout interpunkce psaného textu. Členění psaného textu se však nemusí zcela přesně krýt s členěním textu přednášeného.

Intonace

Dalším prostředkem zvukového členění věty je intonace. Také často mluvíme o větné melodii. Rozumíme tím střídání výšky hlasu během přednesu věty. Intonace souvisí ve větě vždy s větnými úseky. Většinou ke konci větného úseku intonace klesá nebo stoupá.

Ve větách oznamovacích, rozkazovacích a některých otázkách Uedná se o otázky doplňovací, na které odpovídáme celým sdělením) je intonační průběh klesavý.

Příklady: Přejde zítra.

Přijď zítra!

Kdo přijde zítra?

V otázkách zjišťovacích (odpověď ano nebo ne) je intonace na konci větného celku stoupavá.

Příklady: Přišel domů?

Přejde zítra?

Intonaci nekoncových větných úseků (to znamená, že věta pokračuje dále větou hlavní či vedlejší) musíme řídit smyslem celého větného celku. Musíme naznačit, že věta bude pokračovat, nesmíme falešně klesat do tečky tam, kde sdělení navazuje.

Příklad: Já jsem přišel, ale nezastihl jsem tě doma.

Zajímavým ověřením intonační podoby koncových a nekoncových úseků větných je přednes úryvku z povídky Karla Čapka O dobrmanech:

Byl jednou jeden dobrman.

Byl jednou jeden dobrman a měl takové hloupé jméno.

Tu se dobrman dopálil.

Tu se dobrman dopálil a skočil po svém ocásku.

Tu se dobrman dopálil, skočil po svém ocásku a chňapl po něm.

Tu se dobrman dopálil, skočil po svém ocásku, chňapl po něm a sežral jej.

Každý intonační průběh má pak řadu variant závislých jak na slovní podobě vět, na poměrech významových, tak na individuálních potřebách a temperamentu řečníka.

Větný přízvuk

Větný přízvuk je důležitý prostředek významové a zvukové modulace české věty.

V neutrální výpovědi klademe v češtině nejzávažnější slovo na konec a tímto umístěním na ně upozorňujeme. Toto slovo má větný přízvuk.

Příklad: Ráno jsem se rozhodl, že už nebudu kouřit.

Slovo, na které klademe větný přízvuk se vyznačuje zesílením přízvukné slabiky. Poloha větného přízvuku je velmi důležitá pro jasé a srozumitelné vyjádření myšlenky. Vyjadřujeme jím také své osobní stanovisko k obsahu sdělení.

Příklady: To je vaše povinnost.

To je vaše povinnost.

To je vaše povinnost.

Umístění větného přízvuku v této krátké větě mění její významovou stavbu. Větný přízvuk je tedy vždy spojen s významovým jádrem výpovědi.

Mluvní tempo

Jde vlastně o časovou modulaci mluveného projevu. Mluvní tempo závisí nejen na individuálních vlastnostech řečníka, na jeho temperamentu, ale i na věcném obsahu a závažnosti sdělení.

Skutečnosti, které pokládáme za méně významné, sdělujeme většinou rychleji, než ty, které jsou pozoruhodné a chceme je zdůraznit. Na mluvním tempu závisí velkou měrou také frázování. Příliš rychlé mluvní tempo a vytváření dlouhých větných úseků může ohrozit srozumitelnost a sdělnost našeho projevu.

Mluvní tempo volíme také se zřetelem na vlastní mluvní schopnosti a zkušenosti. Příliš rychlému tempu se vyhýbáme, nemáme-li dostatečně zvládnutou techniku mluvy, to znamená ekonomické dýchání, fonaci a hlavně zřetelnou artikulaci, aby nedocházelo k redukci slabik a k deformaci slov. Vhodná není ani druhá krajnost, a to tempo příliš pomalé, které je monotónní, jednotvárné a únavné.

Přehlednost, promyšlenost, sdělnost a působivost mluveného projevu závisí na promyšleném frázování, výrazném a uvážlivém kladení větných přízvuků, bohatém intonačním členění a na vhodném a přiměřeném volbě mluvního tempa.

Shrnutí

Modulace mluveného projevu

Modulace dodává řeči větší výrazovou schopnost. Kromě využití možnosti obměn hlasu (výška, síla, barva) můžeme pracovat i s modulací slovní a větnou.

1. Český slovní přízvuk

2. Zvuková osnova české věty: frázování

intonace

větný přízvuk

3. Mluvní tempo